

computer information, new problems arose for Lithuanian libraries: to record information accumulated in libraries to Union Catalogue of Lithuanian Research Libraries and join the European and world library net.

The conversion of the manual catalogue cards and bibliographic records of published national bibliographies is provided by the Lithuanian Integrated Library Information System (LIBIS) Program.

Lithuanian books have been registered since the XVIIth c. (Ph. Alegambe, N. Sotvellus). A great number of people performed collection of information on publishing of Lithuanian books. The most distinguished men in this field were S. Baltramaitis and V. Biržiška. The professionals of Bibliography and Book Science Centre

are proceeding with their main works. Two volumes of „Lithuanian Bibliography. Series A. Books in Lithuanian“ have been issued.

It is endeavoured to collect and to record books, small scale production, works of fine arts, maps and notes. Publications issued in Lithuania, Russia, Germany, USA. etc. are registered. The full picture of Lithuania's book publishing is impossible because the main book accumulations in countries abroad (especially in USA) are not sufficiently investigated.

The volume covering publications of 1905-1917 is under preparation at present. The volume will contain 10 000 records, including supplements.

UDK 655.535.28

ISBN ir ISMN sistemų reikšmė Visuotinės bibliografinės apskaitos programoje

Laureta SLAVINSKIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Visuotinės bibliografinės apskaitos (UBC) programa nustato rekomendacijas ir gaires bibliografinės apskaitai gerinti kiekvienoje šalyje, siekiant sukurti pasaulinę bibliografinės informacijos sistemą ir garantuoti tarptautinį keitimąsi bibliografiniais duomenimis. Ši programa koordinuoja tokių sistemų ir standartų raidą, kad jie įgalintų efektyviai vykdyti valstybinę bibliografinę apskaitą bei skleisti bibliografinius duomenis tarptautiniu mastu.

Tarptautinių standartų diegimas ir skaitmeninių identifikavimo sistemų taikymas leidyboje ir knygų prekyboje prisideda prie bibliografinės apskaitos veiklos gerinimo bei bibliografinės apskaitos programos įgyvendinimo.

Didėjant leidinių skaičiui didėja ir operatyvios informacijos apie juos poreikis, o jų efektyviam platinimui, paieškai, apskaitai reikia tikslaus kiekvieno leidinio identifikavimo. ISBN sistemos sukūrimas ir jos privalumai, esant dideliame informacijos srautui, ypač aktualūs. ISBN kodas jau seniai vartojamas visame pasaulyje nuo 7-ojo dešimtmečio pabaigos. Tai standartinė, pasaulinė identifikacijos sistema skaitmenine išraiška.

Būtinumas sukurti tarptautinę knygų numeracijos sistemą ir galimybės ją įvesti pirmą kartą buvo aptartos 1966 m. Berlyne vykusioje 3-iojoje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje knygų leidybos tobulinimo klausimams. Tuo laiku daugelis Europos knygų leidėjų bei platintojų svarstė galimybes panaudoti kompiuterius užsakymams apdoroti ir fondų kontrolei vykdyti. Akivaizdu, kad šiam tikslui įgyvendinti būtinas bendras ir paprastas identifikatorius, naudojamas atitinkamose kompiuterinėse sistemose. Šiuos reikalavimus atitiko vadinamoji Tarptautinio standartinio knygos numerio (ISBN) sistema, kuri išsirutuliojo iš atitinkamų knygų numeracijos sistemų, kurias Didžiojoje Britanijoje 1967 m. naudojo J. Whitaker and Sons Ltd., o JAV 1968 m. R.R. Bowker kompanija. Po įvairių pasitarimų, kuriuose dalyvavo ekspertai iš daugelio pasaulio šalių, buvo sukurta ISO rekomendacija 2108, kuri nustatė pagrindinius tarptautinio knygos numerio taikymo principus ir procedūras.

ISBN naudojamas knygoms identifikuoti, tačiau sąvoka „knyga“ suprantama platesne prasme. Paskutiniame trečiajame standarto ISO 2108:1992 „Information

and Documentation - International Standard Book Numbering (ISBN)“ leidime nurodyta, kad ISBN numeris skiriamas brošiūroms, žemėlapiams, leidiniams Brailio raštu ir bet kokiems produktams nespausdintose informacijos laikmenose, t.y. knygoms-kasetėms, mokomiesiems vaizdo filmams, mikrokompiuterių programoms, mikroformoms, elektroniniams resursams, kurie leidžiami leidėjo ar kaupiami bibliotekose.

ISBN, kaip unifikuotas knyginės ar kitos produkcijos kodas, yra labai reikšmingas atliekant įvairias leidybos operacijas - leidybos planavimą, darbo organizavimą, fondų kontrolę, produkcijos platinimą. Bibliotekose ir kituose dokumentacijos centruose jis naudingas bibliografinių įrašų informacinės paieškos vykdymui, leidinių užsakymų ir įsigijimo organizavimui, tarpbibliotekiniam bendradarbiavimui, kai norima identifikuoti konkrečias knygas ir pagreitinti operacijas. ISBN sistema naudojama daugiau negu 130 šalių, jos didžiulė įtaka knygų leidybai bei prekybos sektorių darbo gerinimui seniai akivaizdi. ISBN gali būti pagrindas gerai pasaulinės knygų prekybos infrastruktūrai kurti.

Lietuvoje bibliografija yra pagrįsta giliomis tradicijomis turinčia bibliografinė apskaita, kurios pagrindas nuo pat pradžių buvo valstybinė bibliografija, sudaroma privalomojo egzemplioriaus pagrindu.

Bibliografinė apskaita apima platų veiklos spektrą, į kurį įsitraukė ISBN ir ISMN Lietuvos agentūra, įkurta Bibliografijos ir knygotyros centre 1992 m., pasirašius susitarimą su Tarptautine ISBN agentūra Berlyne. Šis susitarimas apibrėžė agentūrų bendradarbiavimą įvairiose bibliografinės apskaitos srityse. ISBN Lietuvoje pradėtas teikti 1993 m., dabar šioje sistemoje dalyvauja daugiau nei 760 mūsų šalies leidėjų. ISBN sistema diegiama trimis lygiais: tarptautiniu, nacionaliniu ir leidėjų. Tarptautinės agentūros funkcijos - skatinti ir kontroliuoti sistemos diegimą visame pasaulyje, nustatyti šalies ar grupės šalių struktūrines grupes, reguliuoti ir kontroliuoti nacionalinių agentūrų veiklą. Tarptautinė ISBN agentūra, sudarydama sutartis su nacionalinėmis agentūromis, įsipareigoja ne tik vadovauti ir kontroliuoti, bet ir teikti rekomendacijas bei paslaugas, aprūpinti metodine medžiaga, tarptautiniais leidėjų registrais ir pan. Savo ruožtu nacionalinės agentūros apsiima kontroliuoti ISBN siste-

mos diegimą savo šalyje - nustatyti leidėjų identifikatorių, kaupti apie juos faktografinius duomenis vietinėse duomenų bazėse, nuolat perduoti šią informaciją Tarptautinei ISBN agentūrai.

Kadangi įvairių šalių automatizacijos lygiai yra labai skirtingi, nacionalinėms agentūroms kyla daug uždavinių, susijusių su bibliografinės apskaitos spartinimu. Tai naujų technologijų kūrimas ir plėtotė, seminarai, metodinė pagalba leidėjams, siekiant garantuoti, kad būtų laikomasi priimtų standartų ir taisyklių, knygų prekybos grandžių skatinimas naudoti ISBN savo kompiuterinėse sistemose, taigi ir knygų platinimui.

ISBN Lietuvos agentūra savo darbą vykdo tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Neretai ji veikia remdamasi ne tik tarptautinėmis nuostatomis, bet ir pati priimdama sprendimus, atitinkančius šalies aplinkybes ir poreikius. Viena iš Tarptautinės ISBN sistemos nuostatų numato, kad leidėjai patys galėtų skirti kodus savo leidiniams ir būtų atsakingi už tikslų jų rašymą. Tačiau klaidingas ISBN naudojimas labai pakenktų visos sistemos kokybei ir funkcionalumui. ISBN ir ISMN Lietuvos agentūra pasirinko alternatyvą kol kas pati teikti kodus leidėjams bei jų leidiniams ir, esant gana nestabiliai leidybinei situacijai šalyje, taip kontroliuoti šį veiklos mechanizmą.

Agentūra siekia, kad ISBN turėtų ne tik vadinamoji komercinė literatūra, bet ir kiekvienas kataloguojamas leidinys. Tai numato ir tarptautiniai reikalavimai. Tačiau yra daroma žinybinės produkcijos atranka. Nors tarptautinė agentūra vis dar palaiko idėją, kad visų nacionalinių agentūrų leidėjų duomenų bazės būtų vienodos ir nereikėtų konvertuoti duomenų, praktiškai to negalima įgyvendinti dėl techninių nesklaidumų. Todėl Lietuvos agentūra savo darbui naudoja vietines duomenų bazes, sukurtas DOS terpėje, ir tarptautinį keitimąsi bibliografinė informacija vykdo naudodama jose sukauptus duomenis.

ISBN sistemai efektyviai funkcionuoti padeda 1996 m. liepos 2 d. priimtas Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, kurio 32 straipsnis „Informacijos platinimas ir jos ribojimas“ nurodo, kad kiekviename leidinyje turi būti įrašytas tarptautinis standartinis dokumento numeris (ISBN, ISMN, ISSN), bei 1993 m. liepos 9 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 513, įpareigojantis visus šalies leidėjus žymėti ISBN savo knygose, o spausuves nepriimti spausdinti leidinių be šio kodo.

Nuo 1995 m. prie ISBN agentūros veikia ISMN Lietuvos agentūra, kuri suteikia ISMN kodus natų leidiniams. Tai nauja pasauliniu mastu sistema, žyminti muzikos leidinius. Lietuva viena pirmųjų prisijungė prie šios dabar jau gerokai išplėtusios savo veiklą ir apimančios vis daugiau šalių sistemos. ISMN yra lyg ISBN sistemos posistemis, atliekantis analogiškas funkcijas ir vykdančias tokias pat kontrolės ir administravimo principus.

Bibliografinė apskaita ir keitimasis bibliografinė informacija taip pat vykdomas leidžiant standartus ir re-

komendacijas. Jau išleistas Lietuvos standartas LST ISO 2108:1994 „Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis knygos numeris (ISBN)“ (šis standartas tapatus tarptautiniam standartui), taip pat natų leidinių standarto ISO 10957:1993 „Information and Documentation - International Standard Music Number (ISMN)“ lietuviškas variantas, katalogas „Lietuvos leidėjai“, rengiamos rekomendacijos leidėjams pagal leidinį „The ISBN System. Users' Manual“. Ateityje numatoma rengti leidinio „ISMN. Users' Manual“ lietuvišką leidimą, skirtą natų leidėjams.

ISBN ir ISMN nacionalinė agentūra taip pat kaupia vietines duomenų bazes, kuriose registruojami preliminarūs duomenys apie konkrečių leidėjų knygas, natų leidinius ir jiems skirtus ISBN ir ISMN. Tai padeda kontroliuoti ISBN ir ISMN žymėjimą leidiniuose, teikti informaciją ir Lietuvos, ir užsienio leidėjams bei suinteresuotiems asmenims. Be to, šia informacija, kaip ir informacija apie leidėjus, naudojasi ir kiti Bibliografijos ir knygotyros centro skyriai. Galimybės naudojant kodus kaupti duomenis apie numatomus išleisti leidinius atsiskleidžia reguliuojant privalomojo egzemplioriaus gavimą laiku. Kai kurie skyriai naudoja duomenų bazėmis, kad gautų jiems reikalingą informaciją apie konkrečius leidėjus ir konkrečias knygas. Be to, ISBN naudojimas ir duomenų bazių kaupimas padeda diferencijuoti šalyje išleidžiamą produkciją pagal jos pobūdį, leidinių rūšis ir tematiką ir netgi nustatyti leidybos lygį Lietuvoje. Ši duomenų bazė ateityje galėtų praversti ir „Parduodamų Lietuvos knygų katalogo“ rengėjams, juolab kad katalogo sudarymo nuostatai numato įtraukti tik įrašus su ISBN.

Ankstesni Tarptautinės agentūros planai sukurti knygų ir natų leidinių duomenų bazes visų šalių ISBN ir ISMN agentūroms remiantis UNIMARC buvo atidėti, motyvuojant lėšų trūkumu bei tuo, kad dauguma nacionalinių agentūrų turi automatizuotas duomenų bazes. Šiuo metu tokios duomenų bazės jau kuriamos, o kai kurie skyriai jau rengia įrašus UNIMARC formate.

Reikia tikėtis, kad naujų technologijų diegimas, remiantis jau teikiama bibliografinėmis paslaugomis ir esamomis duomenų bazėmis, įgalins sukurti naujas, pažangesnes, kurių galutinis tikslas - nacionalinės bibliografijos duomenų banko sukūrimas. ISBN ir ISMN duomenų bazės yra dalis Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos projekto, kuris numato sukurti knygų, serialinių leidinių, natų leidinių duomenų bazes. Be to, visos ISBN ir ISMN agentūros duomenų bazės yra nacionalinės bibliografijos duomenų banko posistemiai, kurie turės ypatingą reikšmę tarptautinei UBCIM programai, vykdančiai visuotinę bibliografinę apskaitą tarptautiniu mastu. Naujų pažangių technologijų plėtra remiantis jau esamomis duomenų bazėmis labai pagreitins informacijos teikimą bei sklaidimą pasaulyje, padidins jos tikslumą.

Teoriniai ir praktiniai bibliografinės apskaitos tobulinimo darbai vykdomi toliau. Bendradarbiavimas su

leidėjais, knygų prekybos organizacijomis, bibliotekomis, aktyvus dalyvavimas nacionalinėse ir tarptautinėse programose, įvairių sistemų, standartų diegimas ir naudoji-

mas yra labai svarbūs plėtojant bibliografinę apskaitą.

Summary

Importance of the ISBN and ISMN Systems in the Program of the Universal Bibliographic Control (UBC)

Laureta SLAVINSKIENĖ

The article puts a special emphasis on the bibliographic control as a major goal in the promotion of the international bibliographic information system and assurance of the exchange with bibliographic data worldwide. The bibliographic situation in Lithuania is built on a long tradition of bibliographic control, the basis of which is the national bibliography, compiled on the grounds of the legal deposit. Concurrently, the importance of the ISBN and ISMN systems and the advantages of usage of these codes in such spheres of the book chain as publishing, book trade, libraries, etc., are stressed as one of the essentials of the implementation of the UBC program.

Further, the author of the article presents some facts from the history of the introduction of the standard numbering systems both internationally, both in Lithuania, explaining their necessity for rationalization of various operations in the book world in view of the fast increa-

ing number of computer-using publishers and expansion of the book trade.

The article introduces the related standards, which publishers are obliged to follow, acquaints with legislative enactments of the Government of Lithuania regarding the necessary indication of the codes in books and printed music publications, discusses on the benefits of the ISBN and ISMN standard numbering, administration and functions of the systems both on the national and international level, delves into practical tasks, which assist in facilitating the realization of the bibliographic control.

Finally, the article emphasizes that the ISBN and ISMN databases are part of the project of the Lithuanian Integrated Library Information System (LIBIS), which is being implemented at the Centre and, which is of explicit importance in the implementation of the international UBCIM program.